

УДК 378.147

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Н.Б.Максименко, Н.М.Салига

Анотація. У статті розкрито особливості реалізації технології розвивального навчання на уроках української мови в початковій школі, ролі учителя в навчальному співробітництві.

Ключові слова: початкова школа, уроки мови, розвивальне навчання, педагогічні технології.

Аннотация. В статье раскрыты особенности реализации технологии развивающего обучения на уроках украинского языка в начальной школе, роли учителя в учебном сотрудничестве.

Ключевые слова: начальная школа, уроки языка, развивающее обучение, педагогические технологии.

Summary. In the article the questions of professional preparation of future teachers in Ukraine.

Key words: elementary school, speech education, active educational methods, the professional teacher's activity.

Постановка проблеми. У новій редакції програми для загальноосвітніх навчальних закладів зазначається, що у процесі початкового навчання української мови має проводитися робота з формування у молодших школярів уміння вчитися. У зв'язку з цим важливо „навчити молодших школярів організувати свою навчальну діяльність, сформувані в них почуття відповідальності за виконане завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтувати її” [5, с.10].

З огляду на це, особливо актуально та гостро постає проблема забезпечення процесу повноцінного особистісного розвитку учнів різного віку необхідними і достатніми педагогічними умовами, серед яких бачиться доцільним виокремити такі, як: удосконалення вітчизняної системи освіти і виховання; якісні зміни у розумінні людини та її духовних, етичних, інтелектуальних потреб; більш активне використання у навчально-виховному процесі педагогічного впливу мистецтва та впровадження таких освітніх технологій, що активізують розвиток актуальної в нинішніх соціальних умовах креативності особистості.

Одним із пріоритетних напрямів у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів вважається вдосконалення їхньої готовності як до професійної діяльності загалом, так і до впровадження особистісно орієнтованих технологій зокрема.

Відомо, що оновлення змісту освіти на сучасному етапі розвитку вітчизняної школи веде до трансформації її технологій, надає їй особистісної сформованості. Серед особистісно орієнтованих технологій в сучасній дидактиці чільне місце посідає технологія розвивального навчання, яка стала предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених.

Аналіз попередніх досліджень. Загалом пошук результативних педагогічних технологій був предметом наукового аналізу філософії, педагогіки (С.Клепко, В.Кремень, Л.Бухарева та ін.). Розвивальне навчання в проблемному полі технологізації освітнього процесу розглядають В.Давидов, Б.Ельконін, Л.Занков, О.Пометун, О.Савченко та ін. Проте й нині недостатньо висвітлені педагогічні умови впровадження технології розвивального навчання на уроках української мови у початковій школі.

У психологічній літературі відзначається, що дидактична парадигма розвивального навчання базується на розумінні учня як суб'єкта пізнання, а навчальний процес розглядається не як діяльність, спрямована на нагромадження суми наукових знань, їхнє засвоєння і відтворення, а як розвиток пізнавальних здібностей. Утверджується ідея, що розвиває не саме знання, а спеціальне його конструювання, моделювання, методи пізнання.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови впровадження технології розвивального навчання на уроках української мови у початкових класах.

Виклад основного матеріалу. Традиційно процес навчання розглядається як процес взаємодії вчителя та учня, в ході якого вирішуються завдання освіти, виховання та розвитку.

Розвивальне навчання не заперечує важливості основних завдань навчання, виховання і розвитку учнів початкової школи, але і не визнає трьох паралельно діючих завдань, а припускає „їх злиття в триєдине завдання, яке забезпечує органічне злиття навчання та розвитку, при якому навчання виступає не самоціллю, а умовою розвитку школярів” [7, с.17].

Психологи стверджують, що те навчання, яке обмежується у своїх цілях оволодінням зовнішніми засобами культурного розвитку (до них належать оволодіння читанням, письмом, лічбою), можна вважати традиційним, адже воно вирішує суто освітні завдання. Навчання, яке головною метою ставить забезпечення розвитку вищих психічних функцій особистості загалом через оволодіння зовнішніми засобами культурного розвитку, є розвивальним, набуває цілеспрямованого характеру. Результатом такого навчання стає високий рівень розвитку особистості, її індивідуальності.

Шкала розвивального навчання вибирає наступні цільові напрями шкільної освіти:

- * збереження або відновлення духовного здоров'я та емоційного благополуччя кожної дитини;
- * формування навичок комунікації та співробітництва й виховання тих людських якостей, вмінь, навичок, які необхідні в спілкуванні й спільних справах;
- * навчання дитини вчитися, самостійно накопичувати нові знання й уміння.

Підстави для цього вибору такі:

1. Духовне здоров'я та емоційне благополуччя є необхідною умовою успішності будь-якої діяльності, в тому числі і навчальної. Дитина з емоційними проблемами не здатна ні засвоїти знання, ні повноцінно творити, ні повноцінно спілкуватися. У школі вона обов'язково потрапить до числа „важких” учнів – невстигаючих або недисциплінованих.

2. Уміння вчитися входить у базову людську здібність до самозмінювання та саморозвитку. Дитина, яка вміє вчитися, зможе вирішувати в крайньому випадку три завдання школи:

- самостійно вільно читати, грамотно писати, добре рахувати;
- орієнтуватися в різних сферах культури й знати ділянку своїх особистих інтересів;
- братися за будь-яку справу в повсякденному житті, бути здібною.

В молодшому шкільному віці, коли дитина ще не здатна сама вибирати напрямок свого розвитку, на думку дослідників розвивального навчання, школа повинна надати загальні здібності, які відкривають їй найбільші можливості у віці самовизначення. Доступне молодшим школярам уміння вчитися входить у число базових здібностей саморозвитку.

3. Уміння вчитися і розвиток інтелекту дитини є завданнями взаємодоповнювальними: початкова освіта, яка формує вміння вчитися, але не розвиває мислення, пам'ять, мовлення, побудована вчителем цілком і повністю.

4. Сфера спілкування – ледь не головне джерело емоційного неблагополуччя дітей. Адже для дитини 6-7 років уміння вчитися – це, передусім, вміння включатися у специфічне навчальне співробітництво.

У педагогічній науці стверджується, що для традиційного навчання характерна відсутність власне навчальних стосунків між дітьми на уроках, що пояснюється перевагою фронтального способу організації навчання дітей, за якою всі учні зв'язані з учителем, спілкування замкнено на ньому.

Система розвивального навчання передбачає створення на уроці таких педагогічних ситуацій спілкування, які дають можливість кожному учневі проявити ініціативу, самостійність та вибірковість у способах роботи. Головна мета розвивального навчання – забезпечення розвитку дитини, формування активного, творчого учня, який поступово переходить до самостійного навчання. На думку О.Киричука, це формування „вміння вчитися” – загальної здібності, яка дозволяє учням у майбутньому самостійно оволодівати будь-якими знаннями [2,с.29].

Отже, завдання розвивального навчання – це формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до подальшого пізнання та самостійних дій, з певними навичками та творчими здібностями.

Ставлення вчителя до вихованця як суб'єкта забезпечує врахування у навчанні учнівських потреб, мотивів, цілей, а також спільні пошуки шляхів розв'язання навчальних завдань, контроль і оцінку отриманих результатів. Це, у свою чергу, приводить до зміни змісту самого навчання, його форм і методів.

Як відомо, змістом навчання в системі Ельконіна-Давидова виступає система наукових понять, формою навчання стає дискусія, а основним методом навчання – побудова загальних способів дії та розв'язання навчальних завдань. Поняття – це така форма знання, яка відображає суттєві ознаки предмета чи явища, а не його зовнішні особливості. Поняття не передаються дитині в готовому вигляді (наприклад, у словесному визначенні), а будуються самими дітьми в ході дослідницької роботи (квазидослідницька діяльність, за В.Давидовим).

Таким чином, побудова понять – емоційно насичена, захоплююча робота учнів, під час якої вони природно вступають у взаємини співробітництва одне з одним та вчителем. Перевірка особистих гіпотез породжує дискусію в класі, керівником якої виступає вчитель. Його роль – допомогти дітям утриматися в межах своєї гіпотези та оцінити її доцільність. Повага до точки зору кожного учня (кожен

може висловити свою думку), відкритість до критики будь-якої пропозиції (навіть учительської) з часом впливають на формування адекватної самооцінки. Як наслідок, змінюється позиція вчителя в навчальному процесі, характер його діяльності, принципи, методи та форми навчання.

Відомо, що у традиційному навчанні переважає пояснювально-ілюстративний характер діяльності вчителя, спрямованої на те, щоб доступно пояснити, показати виконання дії, домогтися того, щоб учням все стало зрозумілим, щоб з уроків діти пішли з чіткими уявленнями, зразками виконання дії. Одним із показників успішної діяльності вчителя у такій системі є відсутність запитань дітей після пояснення, що свідчить про „добре засвоєння навчального матеріалу”.

Отже, взаємодії вчителя та учнів у традиційному навчанні характеризуються як ретельні, що засновані на односторонньому наслідуванні. Учитель при цьому виступає як носій досконалих зразків, а дитина – як більш-менш успішний імітатор дій досконалого: ”Я роблю як вчитель”. „Такими взаємодіями між вчителем та учнями знищується найважливіша риса дитини дошкільного та молодшого шкільного віку – допитливість, без якої неможливо підтримувати інтерес та бажання вчитися” [4, 25]. Ось чому автори розвивального навчання мають на меті ввести дітей у таке шкільне життя, яке не шкодуватиме ні сил, ні часу на культивування найціннішої якості – допитливості.

Таким чином, для того, щоб навчити вчитися маленького школяра, необхідно докорінно змінити зміст діяльності вчителя в розвивальному навчанні. Тепер головне його завдання не „донести”, „пояснити” і „показати” учням, а організувати спільний пошук розв’язання завдання, яке виникло перед ними. Вчитель виступає як режисер міні-вистави, що народжується безпосередньо в класі. Нові умови навчання потребують від педагога вміння вислухати всіх бажаних з кожного питання, не відкладаючи жодної відповіді, стати на позицію кожного відповідаючого, щоб зрозуміти логіку його міркування і знайти вихід з постійно мінливої навчальної ситуації, аналізувати відповіді, пропозиції дітей і непомітно вести їх до розв’язання проблеми.

Навчання логіки дискусії, діалогу, розв’язання навчального завдання не передбачає швидкого одержання правильної відповіді, можливі ситуації, за яких діти не зможуть на уроці відкрити істину. Виправданість такої логіки побудови процесу навчання підтверджується дослідженнями вчених, які вважають, що правильно вибраний процес мислення характеризується тим, що виникнення нечітких, невиразних знань, питань випереджає процес формування чітких знань.

Розвивальне навчання може існувати без постійного навчального спілкування, при якому учень, зрозумівши, чого він не знає, не вміє робити, сам починає активно діяти, включаючи в цей процес вчителя як більш досвідченого партнера. Думка вчителя при цьому сприймається дітьми як одна з можливих точок зору, яку треба співвіднести з власною, і думками інших учнів. Необхідність такого спілкування випливає з природи пошукової, дослідницької діяльності, за якої пошук істини поодиноці неможливий, необхідний колективний пошук, який супроводжується постійним обміном думками. Дорослий може реально будувати спілкування з дитиною на уроці лише в тому випадку, коли він постійно враховує особливості дитячої точки зору на предмет і на самого себе.

Отже, розвивальне навчання передбачає педагогічно доцільну організацію навчального процесу, за якого учень має оптимальні умови для розумового розвитку відповідно до його навчальних можливостей. „Це так побудована модель розвивальної взаємодії, яка забезпечує максимальний розвиток навчально-пізнавальної активності і учня, і вчителя”, – зазначає Б.Скоморовський [6, с.4].

Модель організації розвивального навчання передбачає реалізацію таких етапів:

- формування в учнів мотивів навчання, позитивного ставлення до нього;
- оволодіння новою інформацією, спрямованого на опанування нових знань та способів навчальних дій;
- відтворення учнями засвоєного матеріалу;
- формування вмінь та навичок у стандартних та нових умовах;
- узагальнення знань, умінь та навичок школярів;
- продуктивна пізнавальна діяльність учнів та формування знань, умінь та навичок на творчому рівні.

Розгляд теорії розвивального навчання, бажання та вміння вчитися характеризують молодшого школяра як суб’єкта навчальної діяльності. Розвиток дитини як суб’єкта навчальної діяльності відбувається в самому процесі становлення цієї діяльності, коли школяр поступово перетворюється в учня, тобто на дитину, яка змінює і удосконалює себе у процесі здійснення навчальної діяльності. Щоб змінювати і удосконалювати самого себе, необхідно, по-перше, знати межі своїх можливостей у чомусь, по-друге, намагатися і вміти подолати власну обмеженість.

На початковому етапі навчання вчитель має справу не з індивідуальним, а з колективним суб’єктом навчальної діяльності. Виявляється це в тому, що не кожний учень взмозі висунути перед

собою те чи інше навчальне завдання. Але таку змогу має в початкових класах група дітей. Група (вона може бути різною – від двох до двадцяти двох учнів) виступає в навчанні співрозмовником для вчителя, носієм дій контролю та дій оцінки. Але поступово навчальна діяльність індивідуалізується, її здійснення розпочинає кожен учень самостійно, навчальна дискусія може перетворюватися у навчальний діалог [7, с.13].

Висновок. Таким чином, найважливіші й найактуальніші можливості системи розвивального навчання у розв'язанні завдань оновлення української системи освіти такі:

1. У молодших школярів формується бажання й вміння вчитися, що є запорукою безперервної освіти протягом усього життя.

2. Складається адекватна самооцінка, що дає людині змогу критично ставитися до своїх можливостей та свідомо вступати у відносини співробітництва з іншими людьми.

3. Пробуджується і стверджується творчий підхід до дійсності та стосунків з іншими, що характеризує людину як особистість.

Література

1. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) / За ред. проф. Г.П.Коваль. – Тернопіль: Підручники і посібники. – 2008. – 192 с.
2. Киричук О. Розвиток і самореалізація особистості в умовах освітнього закладу / О. Киричук // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С.28-30.
3. Мариновська О. Перспективні технології розвивального навчання / О. Мариновська // Освітянське слово. – №20. – 2003. – 5 червня. – С.3-4.
4. Мірошник З. Організація співпраці в умовах особистісно орієнтованого навчання / З. Мірошник // Початкова школа. – 2000. – №8. – С.25-26.
5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів і навчанням українською мовою.1-4 класи.– К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
6. Скоморовський Б.Г. Розвивальне навчання як педагогічна технологія / Б. Г. Скоморовський // Обрії. – 1999. – №1. – С.3-6.
7. Чернега Н. Особистісно орієнтоване навчання: сучасні підходи / Н. Чернега // Рідна школа. – 2000. – №8. – С.13-14.